MULTILINGUAL ACADEMIC JOURNAL OF EDUCATION AND SOCIAL SCIENCES
MARS MANAGEMENT ACADEMIC RESEARCH SOCIETY
EXPLORING INTELLECTUAL CAPITAL
www.hrmars.com
ISSN 2308-0876

Young People in Crisis: Constructions of Brain Drain in the Discourse of Greek Neomigrants and the Media

Maria (Mariza) Georgalou, Theodora P. Saltidou & Eleni Griva

To Link this Article: http://dx.doi.org/10.6007/MAJESS/v7-i1/5942 DOI:10.6007/MAJESS/v7-i1/5942

Received: *03 Apr 2019,* ***Revised:*** *17 May 2019,* ***Accepted:*** *01 June 2019*

Published Online: 22 June 2019

In-Text Citation: (Georgalou, Saltidou, & Griva, 2019)
To Cite this Article: Georgalou, M, Saltidou, T. P., & Griva, E. (2019). Young people in crisis: Constructions of Brain Drain in the discourse of Greek neomigrants and the Media. *Multilingual Academic Journal of Education and Social Sciences*, *7*(1), 94–113. (in Greek)

Copyright: © The Authors 2019
Published by Human Resource Management Academic Research Society (www.hrmars.com)
This article is published under the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0) license. Anyone may reproduce, distribute, translate and create derivative works of this article (for both commercial and non-commercial purposes), subject to full attribution to the original publication and authors. The full terms of this license may be seen at: http://creativecommons.org/licences/by/4.0/legalcode

Vol. 7, No. 1, June 2019, Pg. 94 - 113

http://hrmars.com/index.php/pages/detail/MAJESS | **JOURNAL HOMEPAGE**

Full Terms & Conditions of access and use can be found at
http://hrmars.com/index.php/pages/detail/publication-ethics

MULTILINGUAL ACADEMIC JOURNAL OF EDUCATION AND SOCIAL SCIENCES
MARS MANAGEMENT ACADEMIC RESEARCH SOCIETY
EXPLORING INTELLECTUAL CAPITAL
www.hrmars.com
ISSN 2308-0876

Νέοι[1] «σε κρίση»/ στην κρίση: Κατασκευές της επιστημονικής μετανάστευσης στον λόγο Ελλήνων του εξωτερικού και των ΜΜΕ

Μαρία (Μαρίζα) Γεωργάλου, Θεοδώρα Π. Σαλτίδου[2] & Ελένη Γρίβα

Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Φλώρινα

Abstract

Since the onset of the Greek crisis, thousands of – mainly young – highly educated and skilled Greeks have chosen or/and have been forced to migrate in search of better career prospects and living standards. This neomigratory wave is broadly known with the neologism 'brain drain'. The present study focuses on the ways in which selected Greek neomigrants present in their discourse their incentives to leave Greece as well as the ways in which they use social media projecting specific migrant identities (micro-level). It also examines the ways in which brain drain is discussed and constructed as discourse in infotainment media (macro-level). Drawing on insights from discourse-centred online ethnography, the Foucauldian perspective on discourse and Systemic Functional Linguistics, we present and discuss ethnographic data (interviews and social media posts) from selected Greek neomigrants settled in the UK and Germany, and media data from well-known infotainment websites. Our analysis demonstrates that the micro- and the macro-level are intertwined. Moreover, it indicates that the construction of brain drain amalgamates features of economic migration with features of lifestyle migration. In so doing, it sheds light on the broader socio-cultural and psychological impact of brain drain on neomigrants themselves and the Greek society.

Keywords: Greek Brain Drain; Migrant Discourse; Social Media; Infotainment Media; Discourse Analysis

Εισαγωγή

Η μετανάστευση Ελλήνων στο εξωτερικό δεν αποτελεί άγνωστο φαινόμενο για την Ελλάδα. Ωστόσο, από το 2010 και μετά, το φαινόμενο της μετανάστευσης έχει εκ νέου γιγαντωθεί εξαιτίας της τρέχουσας οικονομικής κρίσης. Χιλιάδες Έλληνες, νεαρής κυρίως ηλικίας, με πανεπιστημιακούς τίτλους και υψηλή ειδίκευση, επιλέγουν ή/και αναγκάζονται να μεταναστεύσουν, προκειμένου να ξεφύγουν από την ανεργία και να εργαστούν με αξιοπρεπείς μισθούς, σε εργασιακό περιβάλλον αντάξιο των φιλοδοξιών τους. Λόγω του υψηλού μορφωτικού επιπέδου του μετακινούμενου πληθυσμού, η επιστημονική

[1]Σε όλο το κείμενο, επιλέγεται εν γνώσει μας η γενικευτική (και ίσως σεξιστική για κάποιους) χρήση του αρσενικού γραμματικού γένους.

[2] Οι κ/κ. Γεωργάλου και Σαλτίδου είχαν ισότιμη συνεισφορά στην έρευνα και έχουν τοποθετηθεί αλφαβητικά.

μετανάστευση ως μια μορφή νεομετανάστευσης είναι ευρύτερα γνωστή με τον νεολογισμό *brain drain* (δηλ. διαρροή εγκεφάλων/ διαρροή επιστημονικού δυναμικού, βλ. σχετικά για τους προτεινόμενους όρους, Λαμπριανίδη 2011).

Στη βιβλιογραφία, ωστόσο, η επιστημονική μετανάστευση είναι κυρίως συνυφασμένη με τις οικονομικές συνέπειες της μετανάστευσης (Γκανάς 2014; Λαζαρέτου 2016).Με αφετηρία την άποψη ότι το φαινόμενο έχει ευρύτερες κοινωνικές και πολιτισμικές προεκτάσεις,εξετάζουμε, μέσα από την οπτική της ανάλυσης λόγου, πώς εκφέρεται το φαινόμενο της επιστημονικής μετανάστευσης στον λόγο Ελλήνων μεταναστών (μικρο-επίπεδο), καθώς και στον λόγο των ΜΜΕ (μακρο-επίπεδο). Ειδικότερα, ανιχνεύουμε:

1) τους τρόπους με τους οποίους οι νέοι επιστημονικοί μετανάστες παρουσιάζουν στον λόγο τους τα κίνητρα που τους ώθησαν να μεταναστεύσουν και χρησιμοποιούν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης (socialmedia) στη μεταναστευτική τους εμπειρία προβάλλοντας συγκεκριμένες ταυτότητες.
2) τους τρόπους με τους οποίους συζητείται και κατασκευάζεται η επιστημονική μετανάστευση ως Λόγος[3] στα ενημερωτικο-ψυχαγωγικά κείμενα των ΜΜΕ (infotainment media).

Μεθοδολογία

Πλαίσιο ανάλυσης

Η παρούσα εργασία, όπως προαναφέραμε, μελετά τους τρόπους εκφοράς και κατασκευής της επιστημονικής μετανάστευσης σε μικρο- και μακρο-επίπεδο. Σε μικρο-επίπεδο, εστιάζουμε στα ίδια τα άτομα που βιώνουν την επιστημονική μετανάστευση, και συγκεκριμένα, στους τρόπους με τους οποίους μιλούν για τη μετανάστευσή τους, καθώς και στις πρακτικές στις οποίες εμπλέκονται κατά τη συμμετοχή τους στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, προβάλλοντας συγκεκριμένες ταυτότητες. Ως μέσα κοινωνικής δικτύωσης ορίζονται οι ψηφιακές εφαρμογές και οι υπηρεσίες (π.χ. τα blog, το Facebook, το Twitter, το Instagram, το YouTube, το LinkedIn, το Skype, τα fora συζητήσεων) οι οποίες προωθούν την κοινωνική αλληλεπίδραση των συμμετεχόντων μέσα από την ανταλλαγή και τον διαμοιρασμό περιεχομένου που έχει δημιουργηθεί από τους ίδιους. Από την άλλη, εκκινώντας από μια κονστρουξιονιστική (constructionist) και όχι ουσιοκρατική (essentialist) αντίληψη, η ταυτότητα δεν νοείται ως στατική και αμετάβλητη αλλά ως ρευστή και μεταβαλλόμενη, με αποτέλεσμα να (ανα)παράγεται δυναμικά στον λόγο και μέσω του λόγου (π.χ. Blommaert 2005;Benwell&Stokoe 2006), τόσο σε online όσο και σε offlineπεριστάσεις διαδικτυακής επικοινωνίας (Barton & Lee 2013). Πρόσφατες μελέτες (π.χ. Seargeant & Tagg 2014; Georgalou 2017; Leppänen κ.ά. 2017) έχουν αναγνωρίσει τον κεντρικό ρόλο που διαδραματίζουν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης στην ενεργοποίηση πολυποίκιλων ταυτοτικών πραγματώσεων. Παράλληλα, έχει διαπιστωθεί πως η έλευση αυτών των μέσων έχει αλλάξει ριζικά τη ζωή και τις εμπειρίες των απανταχού μεταναστών (βλ. Madianou&Miller 2012).

Σε μακρο-επίπεδο, επικεντρωνόμαστε στους ευρύτερους Λόγους οι οποίοι αντλούνται για την αναπαράσταση των νέων επιστημόνων-νεομεταναστών και τη διαρροή επιστημονικού δυναμικού από την ελληνική κοινωνία, μέσα από την ανάλυση σχετικών αναφορών σε ενημερωτικο-ψυχαγωγικά κείμενα των ΜΜΕ. Τα ΜΜΕ διακρίνονται σε μέσα ειδησεογραφικού και ψυχαγωγικού χαρακτήρα, ενώ

[3]Στο παρόν κείμενο, ο λόγος νοείται τόσο με τη γλωσσολογική έννοια του όρου, ως κοινωνικά τοποθετημένη γλωσσική χρήση (μη μετρήσιμο ουσιαστικό: 'ο λόγος' – 'discourse'), όσο και με την κοινωνιολογική/ φουκωική έννοια του όρου, ως ποικίλες μορφές χρήσης της γλώσσας και κατασκευής της κοινωνικής πραγματικότητας (μετρήσιμο ουσιαστικό: 'οι λόγοι' – 'discourses') (βλ. Fairclough 1992). Για να διαχωρίσουμε τις δύο εννοιολογήσεις του, στο παρόν κείμενο υιοθετούμε την πρακτική του Gee (2012), ο οποίος αναφέρεται στον γλωσσολογικό λόγο με μικρό λ και στον φουκωικό Λόγο με κεφαλαίο Λ.

πλέον πολλά από αυτά συνδυάζουν, όπως στην περίπτωσή μας, την ενημέρωση με την ψυχαγωγία. Τα ενημερωτικο-ψυχαγωγικά μέσα (π.χ. τηλεοπτικές σειρές, ψυχαγωγικές εκπομπές, διαφημίσεις, κινηματογράφος, μουσική, κόμικς, lifestyle περιοδικά) επιτρέπουν στο άτομο να αξιοποιήσει τον ελεύθερο χρόνο του συνδυάζοντας τη διασκέδαση, την ξεκούραση και τη φυγή από την καθημερινότητα με την ψυχική και πνευματική καλλιέργεια. Η εστίαση σταενημερωτικο-ψυχαγωγικά κείμενα των ΜΜΕ οφείλεται στο γεγονός πως η σχετική έρευνα περιστρέφεται κυρίως γύρω από πιο «σοβαρά» (ενημερωτικά) και λιγότερο «ανάλαφρα» κείμενα των ΜΜΕ, όπως οι εφημερίδες και οι ειδησεογραφικές εκπομπές. Το πεδίο, όμως, των πολιτισμικών σπουδών έχει αναδείξει την ιδεολογική σημασία των ψυχαγωγικών ΜΜΕ, στα οποία επιχειρεί να στραφεί και η ανάλυση λόγου τα τελευταία χρόνια (Barker & Galasinsky 2001;Stamou 2013). Για την ανάλυση των δεδομένων μας, λοιπόν, συνδυάζουμε τη λογοκεντρική δικτυωμένη εθνογραφία και την ανάλυση λόγου των κειμένων από τα ΜΜΕ.

Λογοκεντρική δικτυωμένη εθνογραφία

Όσον αφορά το μικρο-επίπεδο, η μεθοδολογική προσέγγιση που υιοθετείται για τη συλλογή αλλά και την ερμηνεία της ανάλυσης του εμπειρικού υλικού από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης είναι η *λογοκεντρική δικτυωμένη εθνογραφία* (discourse-centred online ethnography) (Androutsopoulos 2008). Το πρότυπο αυτό συνδυάζει δύο προσεγγίσεις: την προσέγγιση οθόνης (screen-based) και την προσέγγιση χρήστη (participant-based). Η πρώτη επικεντρώνεται στη συστηματική, μακρόχρονη και επαναλαμβανόμενη παρατήρηση του διαδικτυακού λόγου όπως εμφανίζεται στην οθόνη, ενώ η δεύτερη έχει να κάνει με την άμεση (διά ζώσης ή/και μέσω διαδικτύου) επαφή του ερευνητή με τους χρήστες-παραγωγούς του διαδικτυακού λόγου μέσω συνεντεύξεων. Με τις δύο αυτές προσεγγίσεις, η λογοκεντρική δικτυωμένη εθνογραφία προσφέρει μια ολιστική (holistic) και ημική (emic), δηλαδή βασισμένη σε σχόλια των ίδιων των πληροφορητών, θεώρηση του υπό εξέταση θέματος.

Τα εθνογραφικά δεδομένα του παρόντος άρθρου προέρχονται από 7 Έλληνες νεομετανάστες στο Ηνωμένο Βασίλειο και τη Γερμανία (για περισσότερες πληροφορίες αναφορικά με το υπόβαθρό τους και τις υπηρεσίες socialmedia που χρησιμοποιούν, βλ. Πίνακα 1 στο Παράρτημα). Η επιλογή τους έγινε ύστερα από σκόπιμη δειγματοληψία (purposive sampling), με βάση τα παρακάτω κριτήρια:

- ήταν μεταξύ 25-35 χρονών τη στιγμή που έφυγαν από την Ελλάδα,
- έχουν τουλάχιστον 1 πτυχίο από ΑΕΙ ή ΤΕΙ,
- χρησιμοποιούν τακτικά τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης,
- έφυγαν από την Ελλάδα από το 2010 και μετά,
- έχουν εγκατασταθεί στη Γερμανία ή στο Ηνωμένο Βασίλειο τουλάχιστον εδώ και έναν χρόνο, και είτε αναζητούν εργασία είτε εργάζονται ήδη εκεί.

Οι επιλεγέντες συμμετέχοντες προσκλήθηκαν μέσω ηλεκτρονικού μηνύματος και στη συνέχεια υπέγραψαν μια δήλωση συγκατάθεσης, στην οποία δήλωσαν ότι κατανοούν τον σκοπό της έρευνας και μας δίνουν την άδεια να συλλέξουμε δεδομένα από τη δραστηριότητά τους στα social media. Από την πλευρά μας, τους διευκρινίσαμε ότι τα δεδομένα τους θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για ακαδημαϊκούς σκοπούς. Από τη στιγμή που συμφώνησαν να συμμετάσχουν στην έρευνα, ξεκινήσαμε τη συστηματική παρατήρηση του παραγόμενου στα socialmedia λόγου τους. Στη συνέχεια, βάσει της παρατήρησής μας, πραγματοποιήσαμε ημιδομημένες συνεντεύξεις μαζί τους μέσω Skype (με εξαίρεση την περίπτωση ενός συμμετέχοντα που προτίμησε να απαντήσει στις ερωτήσεις γραπτώς μέσω μέιλ). Στα δεδομένα της έρευνας περιλαμβάνεται περιεχόμενο που έχουν αναρτήσει οι συμμετέχοντες στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, όπως πληροφορίες προφίλ, ενημερώσεις κατάστασης (status updates),

αποσπάσματα αναρτήσεων σε blog, σχόλια, σύνδεσμοι, φωτογραφίες, αποσπάσματα από τις συνεντεύξεις και σημειώσεις πεδίου.

Ανάλυση λόγου των κειμένων από τα ΜΜΕ

Για την ανάλυση των κειμένων από τα ενημερωτικο-ψυχαγωγικά sitesακολουθήσαμε μια λογοαναλυτική προσέγγιση, αντλώντας από τη φουκωική οπτική των Λόγων, τις αναπαραστάσεις δηλαδή του κόσμου από συγκεκριμένη οπτική γωνία, και από τη Συστημική Λειτουργική γλωσσολογική θεωρία του Halliday (1994), αναλυτικό πλαίσιο που έχει αξιοποιηθεί κυρίως από την προσέγγιση της κριτικής ανάλυσης λόγου.

Ειδικότερα, υιοθετώντας μια φουκωική οπτική (Foucault 2008), οι Λόγοι θεωρούνται οριοθετημένες περιοχές της κοινωνικής γνώσης γύρω από το τι είναι δυνατό να ειπωθεί και τι όχι για ένα θέμα σε ένα καθορισμένο ιστορικοκοινωνικό πλαίσιο. Οι Λόγοι, επομένως, μπορούν να ιδωθούν ως καθορισμένες συμβολικές συναρθρώσεις γνώσης και εξουσίας, καθώς παράγουν γνώση σχετικά με το θέμα στο οποίο αναφέρονται και αυτή η γνώση επηρεάζει τις κοινωνικές πρακτικές, επιφέροντας πραγματικές συνέπειες στα υποκείμενα στα οποία αναφέρεται.

Από την άλλη πλευρά, η Συστημική Λειτουργική γλωσσολογία του Halliday (1994) αξιοποιείται συχνά ως αναλυτικό πλαίσιο για την κειμενική ανάλυση και στηρίζεται σε μια κοινωνική θεώρηση της γλώσσας ως πόρου κατασκευής νοημάτων, καθώς, ανάλογα με τις λεξικογραμματικές επιλογές μας (π.χ. στο λεξιλόγιο, στη σύνταξη, στην έγκλιση, στο πρόσωπο), διαμορφώνουμε και διαφορετικές εκδοχές για την κοινωνική πραγματικότητα. Συγκεκριμένα, αξιοποιήσαμε την αναπαραστατική λειτουργία (ideationalfunction) της γλώσσας και, ειδικότερα, το σύστημα της μεταβιβαστικότητας (transitivity), καθώς και τη διαπροσωπική λειτουργία (interpersonalfunction) και το σύστημα της διάθεσης (mood). Αναφορικά με τη μεταβιβαστικότητα, αυτή αφορά το σύστημα μέσω του οποίου οι χρήστες της γλώσσας ερμηνεύουν την πραγματικότητα με κριτήρια αιτιότητας (agency). Η απόδοση αιτιότητας μέσω της γλώσσας γίνεται με τον καθορισμό των διαδικασιών (processes), όπως π.χ. των πράξεων και των συμμετεχόντων. Στο λεξικογραμματικό επίπεδο, οι διαδικασίες δηλώνονται με ρήματα ή ουσιαστικά, ενώ οι συμμετέχοντες με ουσιαστικά. Σύμφωνα με τον Halliday (1994), οι διαδικασίες είναι κυρίως τριών ειδών: οι *υλικές*(material), οι *νοητικές* (mental) και οι *συσχετιστικές* (relational). Οι *υλικές διαδικασίες* αφορούν ενέργειες που επιφέρουν αλλαγές στον κόσμο, ενώ οι *συμμετέχοντες*είναι οι *δράστες* (actor) που υλοποιούν ή δέχονται τη διαδικασία και ο *στόχος* (goal) ο*αποδέκτης* της διαδικασίας. Οι *νοητικές διαδικασίες* αφορούν *γνωσιακές*, *αντιληπτικές* ή *συναισθηματικές δράσεις* του εσωτερικού κόσμου, ενώ οι *συσχετιστικές* αποδίδουν *γνωρίσματα* (κατηγορικές/attributive) ή *ταυτοποιούν* (ταυτοποιητικές/ identifying).

Στο σύστημα της διάθεσης περιλαμβάνονται λεξικογραμματικά στοιχεία που αποκαλύπτουν τον ρόλο μας στη σχέση μας με τους άλλους, τη στάση μας και την προσπάθεια για δράση. Στο σύστημα αυτό εντάσσεται η *τροπικότητα* (modality) και συγκεκριμένα η *επιστημική* (epistemic) τροπικότητα, που δηλώνει τον βαθμό βεβαιότητας του ομιλητή για τα λεγόμενά του, η *αξιολογική*, που δηλώνει τη συγκινησιακή φόρτιση προς τα λεγόμενά του, όπως και η *δεοντική* (deontic), που αφορά τον βαθμό επιτακτικότητας ενός αιτήματος και δε θα χρησιμοποιήσουμεστην ανάλυσή μας, καθώς δεν προέκυψε στα δεδομένα μας(αναλυτικότερα βλ. Στάμου 2014).

Στο πλαίσιο αυτό**,** για την έρευνά μας επελέγησαν πέντε κείμενα[4] που πραγματεύονται στην επιστημονική μετανάστευση (κυρίως των νέων) σε γνωστά ενημερωτικο-ψυχαγωγικά sites υψηλής επισκεψιμότητας (DOC TV, VICE, LIFO, ET MAGAZINE, GAZETTA). Τα κείμενα αυτά προέκυψαν μέσω

[4]Για τα επιλεγμένα κείμενα, βλ. Παράρτημα.

αναζήτησης στο ηλεκτρονικό αρχείο lifestyle περιοδικών, με τη χρήση συναφών με το θέμα λέξεων-κλειδιών: π.χ. διαρροή/ διαφυγή εγκεφάλων, διαρροή/ διαφυγή επιστημόνων, brain drain, (νεο)μετανάστευση κ.λπ. Κριτήριο, τέλος, στην αναζήτησή μας αποτέλεσε τα κείμενα αυτά να έχουν δημιουργηθεί στο μέσο της κρίσης, δηλαδή από το 2015 και μετά,όταν και το φαινόμενο του brain drain ήταν σε κορύφωση.

Ανάλυση

Η ελληνική επιστημονική μετανάστευση μέσα από εθνογραφικά δεδομένα

Αντλώντας υλικό από τις συνεντεύξεις μας με τους συμμετέχοντες και παρουσιάζοντας ενδεικτικές αναρτήσεις τους στα social media, η παρούσα ενότητα αρχικά εξετάζει πώς παρουσιάζουν στον λόγο τους τα αίτια που κινητοποίησαν την απόφασή τους να μεταναστεύσουν. Στη συνέχεια, επικεντρώνεται στους τρόπους με τους οποίους χρησιμοποιούν τα social media στη μεταναστευτική τους εμπειρία.

Κίνητρα επιστημονικής μετανάστευσης στον λόγο των νεομεταναστών

Ο Δημήτρης εργαζόταν στη Θεσσαλονίκη ως IT Project Manager σε εταιρεία πληροφορικής. Ωστόσο, τον Νοέμβριο του 2010 απολύθηκε λόγω περικοπών προσωπικού της εταιρείας. Το γεγονός αυτό − εκτός από οικονομικό − παρουσιάζεται να έχει και μεγάλο συναισθηματικό και ψυχολογικό κόστος για εκείνον: Εγώ ήμουν τόσο απελπισμένος. Απελπισμένος... Και εκνευρισμένος και απελπισμένος που λέω να πάμε και στη Ζιμπάμπουε (.) δε μ' ενδιαφέρει. Να σηκωθούμε να φύγουμε.

Καταλυτικό ρόλο στην απόφασή του να μεταναστεύσει δηλώνει και το γεγονός ότι, όταν έμεινε άνεργος, ο γιος του ήταν μόλις ενός έτους. Όπως γράφει στο blog του:

Η ανάγκη με έφερε εδώ. Είμαι 30 χρονών και ζούσα σε μια χώρα χωρίς μέλλον για μένα και το παιδί μου.

Αφού ολοκλήρωσε το 2010 τις μεταπτυχιακές σπουδές της σε παιδαγωγικό τμήμα ελληνικού πανεπιστημίου, η Θάλεια εργαζόταν part-time σε έναν παιδότοπο στη Θεσσαλονίκη. Είχε στείλει βιογραφικά σε παιδικούς σταθμούς, ενώ είχε κάνει και αιτήσεις για αναπληρώτρια νηπιαγωγός. Εντούτοις, η ανατροφοδότηση που λάμβανε από τον φιλικό της κύκλο για την επικρατούσα κατάσταση στους παιδικούς σταθμούς δεν ήταν καθόλου ενθαρρυντική (συγκεκριμένα, έκαναν λόγο για «τραγική κατάσταση»). Από την άλλη, είχε φίλες που ήταν αναπληρώτριες για 10 χρόνια σε διαφορετικό μέρος κάθε χρονιά, χωρίς προοπτική διορισμού. Η Θάλεια εξομολογείται:

Σκεφτόμουν ότι εντάξει δεν θέλω να συμβιβαστώ μ’ αυτό το πράγμα (0.1) Εμ έλεγα ότι εντάξει έκανα κι έναν άλφα κόπο.

Ξεκίνησε διδακτορικό στο ίδιο πανεπιστήμιο από όπου έλαβε και τον μεταπτυχιακό τίτλο της και παράλληλα συμμετείχε σε ένα χρηματοδοτούμενο ερευνητικό πρόγραμμα. Προς το τέλος του διδακτορικού της, το 2015, και με την ολοκλήρωση του προγράμματος, στο οποίο οι μεγάλες καθυστερήσεις στην καταβολή των αμοιβών είχαν σημαντικό αντίκτυπο στον οικονομικό προγραμματισμό της Θάλειας, άρχισε να σκέφτεται σοβαρά την αναζήτηση εργασίας στο εξωτερικό είτε ως ακαδημαϊκός είτε ως δασκάλα:

Έλεγα ότι θέλω κάτι παραπάνω. Δεν μου αρκεί (.) η κατάσταση στην Ελλάδα και από άποψη οικονομική αλλά και από άποψη ευκαιρίας εξελίξεων.

Το φθινόπωρο του 2012, μόλις απέκτησε το πτυχίο της στη Μοριακή Βιολογία από πανεπιστήμιο στην Ελλάδα, η Αντωνία έφυγε για το Λονδίνο, προκειμένου να εργαστεί για 5 μήνες σε φαρμακευτική εταιρεία, στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού προγράμματος κινητικότητας Leonardo Da Vinci. Αν και, όπως ομολογεί, δεν της ταιριάζει η φαρμακοβιομηχανία, θεώρησε ότι ήταν ιδανική ευκαιρία για να αποκτήσει

πρόσθετη εμπειρία. Η εταιρεία τελικά της έκανε συμβόλαιο, η Αντωνία όμως παραιτήθηκε για συνεχίσει τις σπουδές της στο Ηνωμένο Βασίλειο, καθώς την ενδιέφερε η έρευνα:

Επειδή το αντικείμενο αυτό [μοριακή βιολογία και γενετική] στην Ελλάδα θεωρείται λίγο πολυτέλεια ... μας έλεγαν οι καθηγητές μας ότι παιδιά αν θέλετε να το δείτε ερευνητικά και να προχωρήσετε παρακάτω ακαδημαϊκά ή εν πάση περιπτώσει αν θέλετε να κάνετε σοβαρή έρευνα, αναγκαστικά θα πρέπει να πάτε στο εξωτερικό για κάποιο διάστημα και κυρίως ένιωθα όχι ότι η έρευνα στην Ελλάδα δεν είναι σε καλό επίπεδο ... αλλά οι καθηγητές μας μας είχανε περάσει αυτό ότι να- προσπαθούσανε να μας προϊδεάσουνε ότι στην Ελλάδα πάντα θα μετράει να έχεις ένα πτυχίο από το εξωτερικό (.) ένα μεταπτυχιακό.

Η Αντωνία αρχικά είχε προγραμματίσει να μείνει στο Λονδίνο για 5 μήνες, όσο δηλαδή θα διαρκούσε το συμβόλαιό της με τη φαρμακευτική εταιρεία. Στη συνέχεια σχεδίαζε να κάνει μεταπτυχιακό στη Γερμανία, δεδομένου ότι τα δίδακτρα στα εκεί πανεπιστήμια δεν είναι τόσο υψηλά, συνεπώς δεν θα χρειαζόταν μεγάλη οικονομική στήριξη από την οικογένειά της. Επίσης, ένιωθε πιο δεμένη με τη Γερμανία λόγω του ότι η ίδια γεννήθηκε στη Στουτγάρδη, όπου ζούσαν και εργάζονταν οι γονείς της. Η οικογένεια παρέμεινε εκεί μέχρι το 1997 (η Αντωνία ήταν 7 ετών), οπότε και επέστρεψε στην Ελλάδα. Η Αντωνία έκανε ταυτόχρονα αιτήσεις για μεταπτυχιακό στο Πανεπιστήμιο της Χαϊδελβέργης και στο Imperial College του Λονδίνου. Παρόλο που γράφτηκε για να ξεκινήσει στη Χαϊδελβέργη, έλαβε μια υποτροφία για το Imperial, οπότε εν τέλει προτίμησε να παραμείνει στο Λονδίνο για οικονομικούς λόγους. Η επιλογή του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης στη συνέχεια για την εκπόνηση διδακτορικής και μεταδιδακτορικής έρευνας έγινε στοχευμένα και αφορούσε την ειδίκευση στο αντικείμενο της ογκολογίας.

Σε παρόμοιο μήκος κύματος, ο Μιχάλης, αν και ήδη κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου στην Ελλάδα, εγκαταστάθηκε στο Λονδίνο το 2017 για ένα δεύτερο μεταπτυχιακό στο Πανεπιστήμιο Queen Mary και παράλληλη αναζήτηση εργασίας στα χρηματοοικονομικά. Κατά τα λεγόμενά του, επέλεξε το Λονδίνο λόγω του κύρους του ως κορυφαίου χρηματοοικονομικού κέντρου παγκοσμίως.

Ο Ρήγας παρακολουθούσε το 2010 ένα διαθεματικό μεταπτυχιακό πρόγραμμα στο Μετσόβειο Πολυτεχνείο. Μέσω ERASMUS, είχε τη δυνατότητα να μεταβεί στο Πολυτεχνείο του Μονάχου για έναν χρόνο και να συγγράψει εκεί τη διπλωματική εργασία του. Μέχρι τότε δεν είχε σκεφτεί ποτέ να αναζητήσει εργασία στο εξωτερικό, αλλά, όπως επισημαίνει:

Στην αρχή της κρίσης εμείς οι τελειόφοιτοι χωρίς εμπειρία ένιωσα ότι δεν είχαμε άλλες επιλογές.

Ενώ πλησίαζε στο τέλος της διπλωματικής του το 2011 και βλέποντας ότι στο Μόναχο προσφέρονται πολλές ευκαιρίες για εργασία στον χώρο της αυτοκινητοβιομηχανίας που τον ενδιέφερε, ετοίμαζε βιογραφικά. Η σχετικά γρήγορη εύρεση εργασίας, σε συνδυασμό με το ότι το Μόναχο του άρεσε ως πόλη και ότι εκεί γνώρισε τη νυν σύζυγό του, μια «επίσης ξενιτεμένη Ελληνίδα», όπως γράφει στο blog του, συνέτειναν στην απόφασή του να εγκατασταθεί μόνιμα στην πρωτεύουσα της Βαυαρίας. Να σημειωθεί ότι ο πατέρας του Ρήγα ήταν δεύτερης γενιάς μετανάστης στη Γερμανία. Ο ίδιος ο Ρήγας γεννήθηκε στη Γερμανία, αλλά η οικογένεια επέστρεψε στην Ελλάδα αμέσως μετά τη γέννησή του.

Η Χρυσούλα και ο σύζυγός της, με μεταπτυχιακές σπουδές στη διοίκηση επιχειρήσεων στην Ελλάδα και οι δύο, εργάζονταν σε πολυεθνικές εταιρείες στην Αθήνα. Ο σύζυγος, με καταγωγή από τη Θεσσαλονίκη και αυστριακές ρίζες, είχε πάντα στο πίσω μέρος του μυαλού του μια μετακίνηση στη Γερμανία ή την Αυστρία. Άρχισε να αναζητά και τελικά «βρήκε πολύ εύκολα καλή δουλειά» στο Μόναχο το 2013. Από το 2017, μετά τη γέννηση του δεύτερου γιου της, η Χρυσούλα εργάζεται σε πολυεθνική εταιρεία του Μονάχου. Τονίζει ότι έφυγαν από την Ελλάδα όχι τόσο λόγω κρίσης − δεν είχε αγγίξει ακόμη

τις πολυεθνικές που δραστηριοποιούνταν στη χώρα, όπως μας πληροφορεί− όσο γιατί ήθελαν να δοκιμάσουν κάτι διαφορετικό:

Η απόφαση ήταν εύκολη γιατί το είχαμε συζητήσει ήδη, δηλαδή είχαμε συζητήσει ότι αν μας- αν βρούμε κάτι καλό θα φύγουμε. ... Ε::: την απόφαση την πήραμε ε φαντάσου ότι:: με το που του έκαναν το offer μου ’στειλε ένα μήνυμα (.) εμ πάμε; Και δεν- δεν το συζητήσαμε.

Είναι αξιοσημείωτο ότι, έχοντας μια ιδιαίτερα θετική εμπειρία στο πλαίσιο των προπτυχιακών της σπουδών μέσω του προγράμματος ERASMUS στη Βιέννη, η Χρυσούλα ήταν γενικά πολύ θετική σε μια μετακίνηση. Αντιθέτως, ο Δημήτρης μας πληροφορεί ότι για τη σύζυγό του αρχικά ήταν αδιανόητο να φύγουν από την Ελλάδα, λόγω της στενής σχέσης της με τους γονείς της. Από την άλλη, ο σύζυγος της Θάλειας δεν ήταν σχεδόν καθόλου διατεθειμένος να έρθει στο Λονδίνο, ελλείψει αυτοπεποίθησης στην αγγλική γλώσσα και λόγω αβεβαιότητας για τις επαγγελματικές προοπτικές στον τομέα των τεχνικών επαγγελμάτων. Ωστόσο, όπως σημειώνει η Θάλεια, «με ακολούθησε».

Τέλος, κίνητρο για τη μετανάστευση, κατά τα λεγόμενα των συμμετεχόντων, αποτέλεσαν και συγκεκριμένες παθογένειες της ελληνικής κοινωνίας. Ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι το συγκεκριμένο κίνητρο δεν προτάχθηκε στις συνεντεύξεις, αλλά συζητείται από τους συμμετέχοντες στις αναρτήσεις τους στα social media. Για παράδειγμα, ο Δημήτρης στο blog του αναφέρει την κομματοκρατία στην Ελλάδα, τη «ρεμούλα», την «αλαζονεία» και τον «ωχαδερφισμό» ως παράγοντες που συνέβαλαν στην απόφασή του να μεταναστεύσει.

Συνοψίζοντας, βλέπουμε ότι στον λόγο των νεομεταναστών, η επιστημονική μετανάστευση δεν κατασκευάζεται ως αποτέλεσμα μόνο ενός παράγοντα αλλά ως συνδυασμός οικονομικών, επαγγελματικών, προσωπικών, οικογενειακών και κοινωνικών κινήτρων.

Χρήση των social media στη μεταναστευτική εμπειρία

Σύμφωνα με τους συμμετέχοντες, τα social media παίζουν καταλυτικό ρόλο σε ποικίλες πτυχές της καθημερινότητάς τους, όπως είναι η προετοιμασία για τη μετανάστευση,η εύρεση εργασίας στη χώρα υποδοχής, η παροχή συμβουλών προς άλλους νεομετανάστες, η επικοινωνία με φίλους και συγγενείς, η ενημέρωση, η καταγραφή εμπειριών, ακόμη και η ανακούφιση της μεταναστευτικής εμπειρίας.

Προετοιμασία για μετανάστευση

Από τη στιγμή που αποφάσισε να μεταναστεύσει, η Θάλεια χρειάστηκε έναν χρόνο, για να προετοιμαστεί. Όπως περιγράφει, τα social media συνέβαλαν στην καλύτερη δυνατή προετοιμασία της: Έμπαινα σε blogs, σε sites, σε Facebook ομάδες σχετικά με Έλληνες στο Λονδίνο, στην Αγγλία. Διάβαζα (.) διάβαζα σχετικά με τη δική μου τη δουλειά τι προοπτικές υπάρχουν, του συζύγου μου, τι χαρτιά, ενέργειες πρέπει να κάνω οπότε όταν ήτανε να φύγω ήμουνα σχεδόν έτοιμη. Ήξερα ακριβώς με το που θα πάω τι πρέπει να κάνω.

Εύρεση εργασίας στο εξωτερικό

Για κάποιον που αναζητά εργασία στο εξωτερικό, το LinkedIn αποδεικνύεται πολύτιμο εργαλείο, σύμφωνα με τον Δημήτρη. Ο ίδιος δήλωσε πως βρήκε την τωρινή εργασία του στη συγκεκριμένη υπηρεσία. Μάλιστα, σε κάποιες από τις αναρτήσεις στο blog του παρέχει συμβουλές για τη βέλτιστη

αξιοποίηση του LinkedIn. Η Στέλλα, από την άλλη, αναδημοσιεύει στο Facebook αγγελίες με θέσεις εργασίας στη Γερμανία (εικόνα 1).

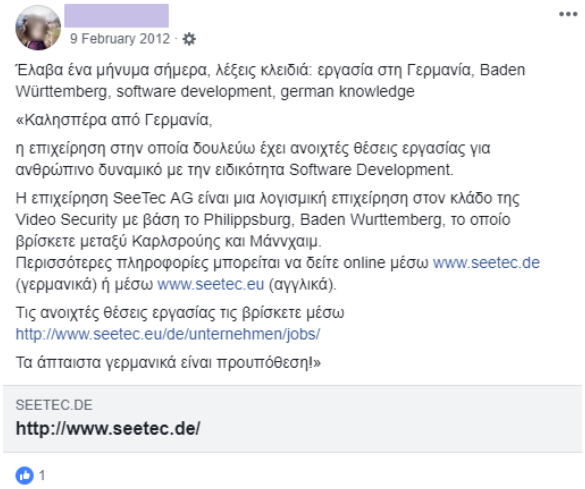

Εικόνα 1. Ανάρτηση αγγελίας στο Facebook για θέση εργασίας

Συμβουλές προς νεομετανάστες

Μέσα από την παρατήρηση των πρακτικών τους στα social media, διαπιστώσαμε πως οι συμμετέχοντες ενημερώνουν και συμβουλεύουν άτομα που σκέφτονται να μεταναστεύσουν ή μόλις έχουν μεταναστεύσει σχετικά με θέματα εργασίας, διαμονής και πολιτισμού στη χώρα υποδοχής. Ο Δημήτρης

έχει δημιουργήσει γι' αυτόν το λόγο δύο ξεχωριστές, και ιδιαίτερα δημοφιλείς στους αναγνώστες του, ενότητες *Working in the UK* και *Living in the UK*, με συμβουλές και χρήσιμους ιστοτόπους (εικόνα 2).

Εικόνα 2. Ενότητες *Working in the UK* και *Living in the UK* στο blog *fromgr2uk* (αν και οι τίτλοι είναι στα αγγλικά, το περιεχόμενο των αναρτήσεων προσφέρεται στα ελληνικά)

Επικοινωνία με τους συγγενείς και φίλους στην Ελλάδα

Οι συμμετέχοντες αναφέρουν ότι υπηρεσίες που επιτρέπουν άμεση ανταλλαγή μηνυμάτων και βιντεοκλήσεις, όπως το Facebook Messenger, το Skype, το Viber και το WhatsApp, αποτελούν βασικό μέσο επικοινωνίας των συμμετεχόντων με την οικογένεια και τους φίλους στην Ελλάδα. Η Θάλεια και η Αντωνία αναφέρουν περιπτώσεις στις οποίες, ενώ οι γονείς τους δεν ήταν εξοικειωμένοι με τέτοιες υπηρεσίες, «αναγκάστηκαν» να μάθουν να τις χρησιμοποιούν, ώστε να επικοινωνούν μαζί τους άμεσα και με μεγαλύτερη συχνότητα.

Ενημέρωση και σύνδεση με την Ελλάδα

Από τη μια πλευρά, μέσω των social media, οι συμμετέχοντές μας δήλωσαν πως μπορούν να ενημερώνονται άμεσα για θέματα της ελληνικής επικαιρότητας:

[Π]ράματα που 'χουν να κάνουν με την επικαιρότητα της Ελλάδας θα τα δω στο Facebook, θα μου βγούνε στο Timeline. Οπότε είναι ο πιο εύκολος τρόπος αν συμβεί κάτι τέλος πάντων και μπω μέσα στη μέρα λογικά θα μου βγει στα πάνω πάνω- στις πάνω πάνω ειδήσεις οπότε θα το μάθω.
(Αντωνία)

Από την άλλη πλευρά, κατά τους ίδιους, χρησιμοποιούν τα social media τους για να δώσουν το δικό τους «παρών» σε κρίσιμες στιγμές που αντιμετωπίζει η Ελλάδα, ενημερώνοντας σχετικά το ακροατήριό τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτέλεσε η πυρκαγιά στο Μάτι στις 23 Ιουλίου 2018. Η Θάλεια, η Αντωνία και ο Μιχάλης (ανα)δημοσίευσαν πλήθος αναρτήσεων αναφορικά με εθελοντικές δράσεις στην

Ελλάδα (εικόνα 3) αλλά και στο Ηνωμένο Βασίλειο (εικόνα 4) για τη στήριξη των πυρόπληκτων. Η Θάλεια διευκρινίζει:
Επειδή είμαστε και μακριά (0.1) ο μόνος τρόπος (.) για βοήθεια είναι αυτό να το κοινοποιήσεις να το δουν άνθρωποι που είναι στην Ελλάδα να μπορέσουν να βοηθήσουν σε περίπτωση που θέλουν να βοηθήσουν.

Αξίζει να σημειωθεί ότι και οι 3 συμμετέχοντες επισήμαναν ότι δεν στάθηκαν απλώς στις αναρτήσεις, αλλά πρόσφεραν οικονομική και υλική βοήθεια.

Εικόνα 3. Αναδημοσίευση στο Facebook για εθελοντικές δράσεις στην Ελλάδα για τη στήριξη των πυρόπληκτων στο Μάτι

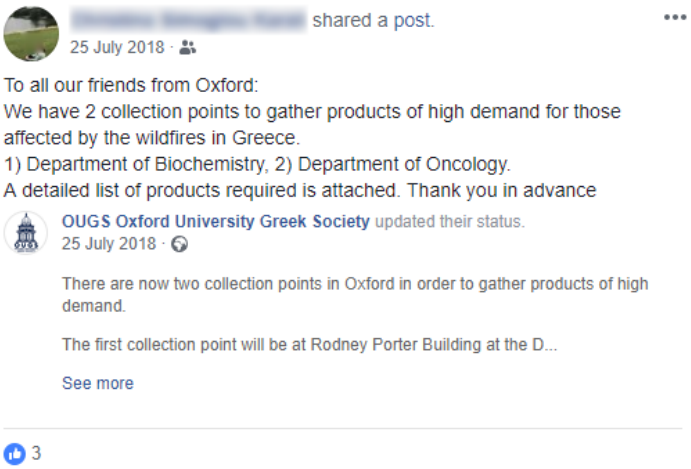

Εικόνα 4. Αναδημοσίευση στο Facebook για εθελοντικές δράσεις στην Οξφόρδη για τη στήριξη των πυρόπληκτων στο Μάτι

Καταγραφή μεταναστευτικών εμπειριών

Για τη Χρυσούλα, τον Ρήγα και τον Δημήτρη, τα blog τους αποτελούν μια μορφή ψηφιακού ημερολογίου (ο Ρήγας, μάλιστα, έχει ονομάσει το blog του *Ημερολόγιο ενός ξενιτεμένου*) όπου καταγράφουν δημόσια τις προσωπικές εμπειρίες τους από τη ζωή στο Μόναχο και το Λονδίνο. Ακόμη, ταξινομούν και εκφράζουν συναισθήματα και σκέψεις για ζητήματα κοινωνικά, πολιτισμικά, οικονομικά και πολιτικά τόσο σε σχέση με τη Γερμανία και το Ηνωμένο Βασίλειο όσο και με την Ελλάδα. Καθώς και οι τρεις τους είναι γονείς, στις αναρτήσεις τους πραγματεύονται και το θέμα της ανατροφής των παιδιών στο εξωτερικό, κατασκευάζοντας ταυτότητες γονέων, και κυρίως η Χρυσούλα (εικόνα 5):

[Π]ραγματικά γράφοντας πώς είναι η ζωή μου εδώ νομίζω ότι δείχνω σε κάποιους ανθρώπους πώς μπορεί να είναι το να μένει μια Ελληνίδα μαμά σε μια άλλη χώρα.

Παράλληλα με την καταγραφή εμπειριών, η Χρυσούλα υπογραμμίζει ότι βλέπει το blog της ως «πνευματική προίκα» και για τα ίδια τα παιδιά της, καθώς,όταν μεγαλώσουν, θα μπορούν να δουν τι έκαναν ως οικογένεια. Εκτός από το blog, για τη Χρυσούλα, ρόλο ημερολογίου αναλαμβάνει και το Instagram, στο επίκεντρο του οποίου βρίσκεται ο διαμοιρασμός φωτογραφιών:

Προσπαθώ να απομνημονεύσω κάπου τι ζούμε και να μπορώ να το έχω σαν υλικό μετά.

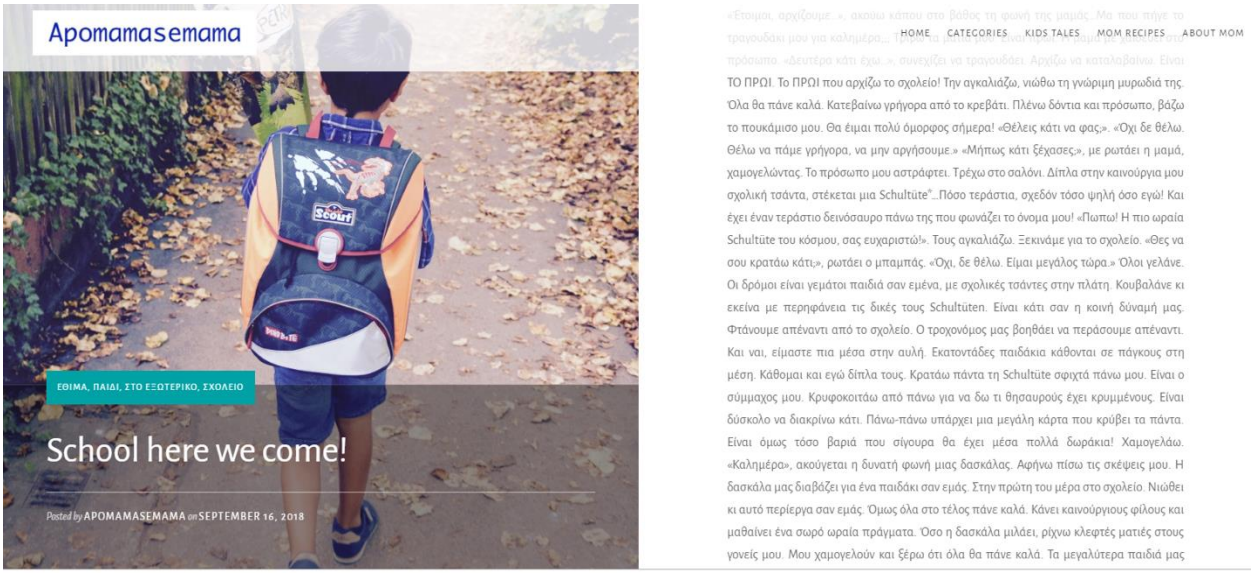

Εικόνα 5. Ανάρτηση σχετικά με το γερμανικό έθιμο Schultüte[5] στο blog *apomamasemama*.

Παρηγοριά

Ο Δημήτρης αποκαλύπτει ότι, κατά την πρώτη περίοδο της εγκατάστασής του στο Surrey τον Σεπτέμβριο του 2011 και πριν ακόμα τον ακολουθήσουν η σύζυγος και το παιδί τους τον Δεκέμβριο του 2011, η

[5] Πρόκειται για μια σακούλα με γλυκά που παίρνουν τα παιδιά στη Γερμανία την πρώτη μέρα που ξεκινούν στο δημοτικό από τους γονείς τους ως δώρο για τη φοίτησή τους στο σχολείο.

προετοιμασία και η συγγραφή κειμένων για το blog αποτελούσε μια μορφή συντροφιάς, όπως γράφει στο ίδιο το blog:

[Τ]ο blog αυτό αποτελεί μια τεράστια διέξοδο για την αναμενόμενη αρχική μοναξιά μου.

Από την άλλη, ο Μιχάλης υιοθετεί την πρακτική της ανάρτησης στο Facebook φωτογραφιών που απεικονίζουν τον τόπο καταγωγής του, τον Αποκορώνα Κρήτης. Αναφέρει χαρακτηριστικά:

Συνήθως ανεβάζω τέτοιες φωτογραφίες γιατί με χαλαρώνουν όταν βλέπω τοπία, καθώς συχνά βρισκόμουν υπό καθεστώς πίεσης.

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω, η μεταναστευτική εμπειρία των συμμετεχόντων είναι πολυμιντιακή (polymediated: Madianou & Miller 2012), αφορά δηλαδή τη χρήση ενός συνδυασμού μέσων κοινωνικής δικτύωσης που αντανακλούν καλύτερα τις προθέσεις και τα συναισθήματα των χρηστών. Η επιλογή των συγκεκριμένων μέσων και ο συνδυασμός τους συνιστά σημαντική επικοινωνιακή πράξη, μέσω της οποίας μπορούμε να αποκτήσουμε μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα της ελληνικής επιστημονικής μετανάστευσης.

Η κατασκευή της επιστημονικής μετανάστευσης στα ενημερωτικο-ψυχαγωγικά sites

Η αναπαράσταση της (νεανικής) επιστημονικής μετανάστευσης στο εξωτερικό κατασκευάζεται είτε άμεσα από τους συντάκτες των κειμένων στα ψυχαγωγικά sites, με το να παρουσιάζουν τα αίτια και τα αποτελέσματα της επιστημονικής μετανάστευσης από το δικό τους πρίσμα, είτε έμμεσα με το να συμπεριλαμβάνουν στα άρθρα τους απόψεις ατόμων που έχουν ήδη μεταναστεύσει ή σκέφτονται να μεταναστεύσουν στο εξωτερικό, είτε με τον συνδυασμό αυτών των δύο τρόπων. Στα κείμενα που επιλέξαμε επιχειρείται, κατά κύριο λόγο, η σύγκριση της Ελλάδας με τις χώρες τους εξωτερικού όχι μόνο στον οικονομικό και επαγγελματικό τομέα αλλά και στον κοινωνικό και πολιτικό τομέα. Έτσι, λοιπόν, στα κείμενα αυτά η Ελλάδα κατασκευάζεται να υπολείπεται σε όλους ανεξαιρέτως τους τομείς σε σχέση με τις χώρες του εξωτερικού, καθώς το εξωτερικό συνήθως κατασκευάζεται ως τόπος περισσότερων επαγγελματικών ευκαιριών, αξιοκρατίας, προκλήσεων, αλλά και ως τόπος που, αν δεν ταυτίζεται πλήρως με τον «παράδεισο», σίγουρα τον προσεγγίζει (π.χ. DOCTV: «Οι συνθήκες εργασίας είναι ιδανικές. Φυσικά τίποτα δεν έρχεται μόνο του. Απαιτείται σκληρή εργασία, ώστε να καθιερωθείς σε μια θέση.», «Και το πιο σημαντικό, να μην πιστεύει κανείς ότι η Ευρώπη είναι ο Παράδεισος. Φυσικά υπάρχουν περισσότερες δουλειές από ό,τι στην Ελλάδα, αλλά το κόστος ζωής είναι διπλάσιο και ο ανταγωνισμός είναι τεράστιος.»). Συνεπώς, η επιλογή της μετανάστευσής τους («της μεγάλης εξόδου» (DOCTV) και της «ξενιτιάς»(ΕΤ MAGAZINE), όπως χαρακτηρίζεται στα κείμενα) έναντι της παραμονής τους στην Ελλάδα δομείται ως εύλογη.

Στον αντίποδα, η Ελλάδα κατασκευάζεται, σε πλήρη αντίθεση με τις χώρες αυτές, ως μια χώρα ιδανική για τη σύνταξη ή για διακοπές, όχι όμως για επαγγελματική δραστηριοποίηση ή έστω για παραμονή σε αυτήν, λόγω των ποικίλων προβλημάτων που υπάρχουν, όπως ο ρατσισμός, η αναξιοκρατία κ.λπ. (π.χ. ΕΤ MAGAZINE: «Η Ελλάδα είναι τέλεια για τουρισμό και δεν έχω κανένα απολύτως πρόβλημα με αυτό. Και δεν είναι μόνο το εργασιακό ζήτημα. Ακόμη και με μια σταθερή εργασία, το ίδιο το σύστημα της άκρατης φορολογίας, του πολιτικού λαϊκισμού, της απαξιωμένης Παιδείας και Υγείας, που παράγει ακρότητες και μισανθρωπισμό, είναι αυτό που θα με κρατήσει μακριά.», «Είναι ακόμη μια περίπτωση ανθρώπων που δεν μπόρεσαν να συμβιβαστούν με την αναξιοκρατία που υπάρχει στην χώρα μας αλλά και με τη ρατσιστική αντίληψη που έχουμε σε πάρα πολλά θέματα όπως είναι η εργασία και η κοινωνική αποδοχή.»). Μάλιστα, για να τονίσουν τη μειονεξία της Ελλάδας έναντι του εξωτερικού, οι συντάκτες των κειμένων αυτών συχνά επιλέγουν για την κατασκευή αυτή ένα μελοδραματικό και έντονα φορτισμένο ύφος (π.χ. «Το ΕΤ Magazine του

EleftherosTypos.gr ασχολείται για ακόμη μία φορά με τα παιδιά της Ελλάδας που ένοιωσαν την προδοσία από την ίδια τους την πατρίδα και θέλησαν να ψάξουν σε άλλους τόπους (σ.σ. κοντινούς αλλά και μακρινούς) την τύχη τους.», «Η Ελλάδα διώχνει τα παιδιά της.»/GAZETTA: «Η χώρα τους γύρισε την πλάτη και τα φτερά τους άνοιξαν εκτός συνόρων!»). Έτσι, λοιπόν, στις κατασκευές αυτές για την Ελλάδα ενυπάρχουν τα αίτια για τη φυγή των Ελλήνων επιστημόνων στο εξωτερικό.

Ειδικότερα, η Ελλάδα κατασκευάζεται ως «οικονομικά καταστραμμένη χώρα» στην οποία κυριαρχεί η ανέχεια, η μιζέρια, η εξαθλίωση, η απουσία κάλυψης στοιχειωδών αναγκών και η έλλειψη προοπτικής. Γι' αυτό, η επιστροφή στην Ελλάδα κατασκευάζεται από ορισμένους μετανάστες, των οποίων οι απόψεις παρατίθενται στα άρθρα, ως ένα ισχνό ενδεχόμενο στο απώτερο μέλλον (π.χ. VICE: «Δεν έχω σκεφτεί μέχρι τώρα να κάνω αιτήσεις στην Ελλάδα, ούτε να επιστρέψω σύντομα. Όταν φτάσω να πάρω σύνταξη σίγουρα θα επιστρέψω, αλλά μέχρι τότε λογικά θα μείνω στο εξωτερικό.», ET MAGAZINE: «Μαζί με τη γυναίκα και τις δύο κόρες του νοσταλγούν κάποιες από τις ομορφιές της πατρίδας αλλά όπως μας λέει ο δρόμος της επιστροφής δεν υπάρχει.»). Όσον αφορά την αδυναμία κάλυψης ακόμη και των βασικών αναγκών ως κίνητρο για μετανάστευση, μία μετανάστρια αναφέρει χαρακτηριστικά στο ET MAGAZINE: «Εκείνο, όμως, που με ταρακούνησε ήταν μια μέρα που πήγα να πάρω τα παιδιά μου από το δημόσιο παιδικό σταθμό και αντίκρισα περίπου 20 παιδάκια να παίζουν με τα μπουφάν τους. Τα χέρια τους ήταν μοβ από το κρύο και όλα αυτά γιατί δεν είχαν λεφτά για πετρέλαιο. Δεν το χωρούσε ο νους μου ότι η θέρμανση θεωρείται πολυτέλεια ή προνόμιο.». Μάλιστα, η ίδια μετανάστρια συμπληρώνει: «Πριν πάρουμε την απόφαση, ρωτήσαμε πολλούς ειδικούς και οικονομολόγους και όλοι μας είπαν το ίδιο πράγμα… Η Ελλάδα θα κάνει πάνω από 15 χρόνια να ορθοποδήσει. Μετά από σκέψη καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι τα επόμενα 15 χρόνια είναι τα πιο δημιουργικά μας. Δεν θέλαμε να τα σπαταλήσουμε μέσα στη μιζέρια…».

Στη δυσχερή αυτή οικονομική κατάσταση, όπως αναπαρίσταται στα υπό εξέταση άρθρα, η εκτόξευση της ανεργίας, ιδίως των νέων, αποτελεί το βασικό αίτιο της επιστημονικής μετανάστευσης. Έτσι, λοιπόν, στα υπό εξέταση κείμενα αναφέρεται η έλλειψη επαγγελματικών ευκαιριών, σε συνδυασμό με την οικονομική κρίση, ως αίτια που ώθησαν τους επιστήμονες στη μετανάστευση (π.χ. LIFO: «έχουν εγκαταλείψει τη χώρα τους τα τελευταία χρόνια εξαιτίας της οικονομικής κρίσης», «Γιατροί, ακαδημαϊκοί, επιχειρηματίες και επιστήμονες κάθε ειδικοτήτων έχουν καταφύγει σε ευρωπαϊκές χώρες όπως η Γερμανία και η Μεγάλη Βρετανία, αλλά ακόμα και στην Αμερική, βλέποντας την επιστροφή στην πατρίδα να μοιάζει όλο και πιο απίθανη αν η χώρα δεν ανακάμψει οικονομικά.», «Η μετανάστευση αυξήθηκε κατά 300% σε σύγκριση με τα προ κρίσης επίπεδα, καθώς η ανεργία των νέων έχει ξεπεράσει το 50%.»).

Στο πλαίσιο αυτό, επισημαίνεται και η κατάρρευση δημόσιων τομέων, όπως της υγείας, ως αίτιο μετανάστευσης (π.χ. LIFO: «Η Ρώππα δεν σκεφτόταν το Μίντεν όταν αποφάσισε να σπουδάσει ιατρική στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, στα τέλη της δεκαετίας του '90. Έκανε αυτή την κίνηση όταν έγινε ξεκάθαρο ότι η εναλλακτική της ήταν η χρόνια αναμονή για μία θέση σαν ειδικός δερματολόγος. Οι οιωνοί δεν ήταν καλοί, όταν φάνηκε ότι η δημόσια υγεία ήταν ένας από τους τομείς που επηρεάστηκαν δραματικά από τις απαιτούμενες περικοπές των προγραμμάτων διάσωσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του ΔΝΤ.»). Επίσης, τονίζεται και η έλλειψη ακαδημαϊκών ευκαιριών ως κίνητρο για την φυγή των (νέων) επιστημόνων στο εξωτερικό (π.χ. GAZETTA: «Χιλιάδες Έλληνες επιστήμονες αναρωτήθηκαν στην αρχή της κρίσης 'Να μείνω ή να φύγω;'. Δεν το απέφυγαν αυτό το ερώτημα... Κι αν το 2012 υπήρχαν αισιόδοξες

απαντήσεις, πέντε χρόνια αργότερα αυτές στέρεψαν, σαν τα ερευνητικά προγράμματα και τις ευκαιρίες για τους Νέους!»).

Από την άλλη πλευρά, το εξωτερικό κατασκευάζεται ως τόπος πληθώρας επαγγελματικών και ακαδημαϊκών ευκαιριών σε σχέση με την Ελλάδα της κρίσης, αλλά και με καλύτερη ποιότητα ζωής, με αποτέλεσμα η μετανάστευση να αναπαρίσταται, αν όχι ως η μόνη λύση, σίγουρα ως μια πολύ καλή λύση. Για παράδειγμα, μια εικοσιεννιάχρονη συνεντευξιαζόμενη αναφέρει στο VICE για την απόφασή της να εργαστεί στο εξωτερικό: «Αυτό δεν σημαίνει ότι είχα αποκλείσει την Ελλάδα. Παρόλα αυτά, η διαθεσιμότητα θέσεων πάνω στο ερευνητικό μου αντικείμενο ήταν πολύ μεγαλύτερη στο εξωτερικό τη χρονιά που ολοκλήρωσα τη διδακτορική διατριβή μου.», ενώ ένας άλλος συνεντευξιαζόμενος αναφέρει στο ίδιο site: «Το γενικότερο ακαδημαϊκό τοπίο στο εξωτερικό δίνει τόσες ευκαιρίες προσωπικής ανάπτυξης, που με έκανε να θέλω να συνεχίσω. Δεν έχω σκεφτεί σοβαρά μέχρι στιγμής να γυρίσω στην Ελλάδα, αλλά αν το σκεφτόμουν, προφανώς θα ήθελα να μην έχω οικονομικά προβλήματα και ο ρόλος μου στο πανεπιστήμιο να είναι αυτός που θα είχα σε εφάμιλλα πανεπιστήμια.».

Ακόμη, βασικό αίτιο της επιστημονικής μετανάστευσης αποτέλεσε το αίσθημα προδοσίας που βίωσαν οι νέοι από την ευρύτερη κοινωνικοπολιτική κατάσταση της Ελλάδας (π.χ. LIFO: «Ο Λόης Λαμπρινίδης, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, δηλώνει ότι ολοένα και περισσότεροι νέοι φεύγουν για ακόμη πιο μακρύτερα. 'Αισθάνονται παγιδευμένοι. Τόσο το οικονομικό όσο και το πολιτικό κλίμα είναι τόσο άσχημο που ακόμη κι αν οι συνθήκες είναι ελάχιστα καλύτερες στο εξωτερικό, προτιμούν να φύγουν'.»). Τέλος, ως κίνητρο μετανάστευσης παρουσιάζεται και η απόφαση κάποιων νέων να ακολουθήσουν τον σύντροφό τους στο εξωτερικό: «Τελείωσε η σύμβασή μου στην Ελλάδα, κοίταξα για λίγο πάνω στον τομέα μου να βρω κάτι καλό, αλλά δεν τα κατάφερα. Μόλις σταμάτησε το επίδομα που έπαιρνα από το ταμείο ανεργίας, αποφάσισα να ακολουθήσω το έτερόν μου ήμισυ για ένα καλύτερο μέλλον.» (DOCTV).

Αν δούμε τον τρόπο εκφοράς της κατασκευής της επιστημονικής μετανάστευσης στον λόγο των sites, παρατηρείται πωςστο λεξικογραμματικό επίπεδο εντοπίζονται συγκεκριμένες λεξιλογικές επιλογές (κυρίως ρημάτων), οι οποίες δηλώνουν τις διαδικασίες, και, συγκεκριμένα, υλικές διαδικασίες (π.χ. έχουν εγκαταλείψει, έχουν καταφύγει, αυξήθηκε, προτιμούν να φύγουν, μετανάστευση, δεν είχα αποκλείσει, δεν μπόρεσαν να συμβιβαστούν), νοητικές διαδικασίες (π.χ. αισθάνονται παγιδευμένοι, δεν έχω σκεφτεί σοβαρά, ένοιωσαν την προδοσία), καθώς και συσχετιστικές διαδικασίες (π.χ. «κι αν οι συνθήκες είναι ελάχιστα καλύτερες στο εξωτερικό», «η Ελλάδα είναι τέλεια για τουρισμό, η εναλλακτική της ήταν η χρόνια αναμονή», «η δημόσια υγεία ήταν ένας από τους τομείς που επηρεάστηκαν δραματικά»). Παράλληλα, είναι αξιοσημείωτο πως στις διαδικασίες αυτές τα δρώντα πρόσωπα είναι οι μετανάστες, οι οποίοι εκκινούν τις παραπάνω διαδικασίες, ενώ αποδέκτες των διαδικασιών είναι αφενός η Ελλάδα, που δέχεται το πλήγμα της φυγής, και αφετέρου οι μετανάστες, που δέχονται το αποτέλεσμα των ελληνικών δυσλειτουργιών. Επομένως, η λεξικογραμματική ανάλυση των παραπάνω αποσπασμάτων μάς καταδεικνύει ότι στόχος των κειμένων είναι να εστιάσουν, πέρα από το οικονομικό κίνητρο της μετανάστευσης, και στην ψυχική διάθεση των Ελλήνων νεομεταναστών, στη δυσκολία τους να λάβουν την απόφαση να μετεγκατασταθούν σε μία ξένη χώρα, καθώς και στη λειτουργία της τρέχουσας οικονομικής κατάστασης της Ελλάδας ως μονόδρομου για τη φυγή τους. Παράλληλα, οι Έλληνες μετανάστες δομούνται ως υπεύθυνοι για την επιλογή τους και ως κυρίαρχοι της 'μοίρας' τους, αναφορικά με την απόφαση μετανάστευσης.

Επίσης, στα παραπάνω αποσπάσματα συχνά εκφράζεται και η άποψη τόσο των νεομεταναστών απέναντι στις αλλαγές που υπέστησαν ή στις δυσκολίες που συνάντησαν εξαιτίας της οικονομικής κρίσης όσο και των συντακτών των κειμένων για την κατάσταση αυτή. Έτσι, στα λεγόμενα των συντακτών και

των επιστημόνων μεταναστών κυρίαρχο ρόλο διαδραματίζει η επιστημική τροπικότητα, με την οποία δηλώνεται ο βαθμός βεβαιότητάς τους απέναντι στην τρέχουσα δυσχερή οικονομική κατάσταση της Ελλάδας (π.χ. «φυσικά υπάρχουν περισσότερες δουλειές απ' ό,τι στην Ελλάδα», «από τους τομείς που επηρεάστηκαν δραματικά»). Επιπροσθέτως, μέσω της επιστημικής τροπικότητας, εκφράζονται η απόλυτη βεβαιότητα για μη αναστρεψιμότητα της ελληνικής κρίσης που οδήγησε τους νέους επιστήμονες στη φυγή σε χώρες του εξωτερικού και οι περιορισμένες πιθανότητες για επιστροφή τους (π.χ. «η επιστροφή στην πατρίδα μοιάζει όλο και πιο απίθανη», «η Ελλάδα διώχνει τα παιδιά της»). Παράλληλα, έκδηλη είναι η συναισθηματική φόρτιση των νεομεταναστών (π.χ. «Δεν θέλαμε να τα σπαταλήσουμε (ενν. τα πιο δημιουργικά μας χρόνια) μέσα στη μιζέρια…»), καθώς και η συναισθηματική διάσταση του φαινομένου του brain drain στα γραφόμενα των συντακτών των κειμένων στα αποσπάσματα που παρατίθενται (π.χ. «Κι αν το 2012 υπήρχαν αισιόδοξες απαντήσεις, πέντε χρόνια αργότερα αυτές στέρεψαν, σαν τα ερευνητικά προγράμματα και τις ευκαιρίες για τους Νέους!»), με αποτέλεσμα να αποκαλύπτεται και η αξιολογική διάσταση τόσο των λεγομένων των μεταναστών όσο και των αρθρογράφων.

Συμπεράσματα

Στόχος του παρόντος άρθρου ήταν να μελετήσει το φαινόμενο της επιστημονικής μετανάστευσης τόσο στο μικρο- (λόγος των μεταναστών/-τριών) όσο και στο μακρο-επίπεδο (Λόγοι των ΜΜΕ). Στο μικρο-επίπεδο, μέσα από τον συγκερασμό των ποιοτικών συνεντεύξεων με συγκεκριμένους μετανάστες και της συστηματικής παρατήρησης του λόγου που παράγουν στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, είδαμε ότι παρουσιάζουν ένα ευρύ φάσμα κινήτρων που τους ώθησαν να φύγουν από την Ελλάδα, όπως η ανεργία, οι παθογένειες της Ελλάδας σε πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο (π.χ. κομματοκρατία, απάθεια), η προηγούμενη θετική εμπειρία στο εξωτερικό (προγράμματα ανταλλαγής φοιτητών, μεταπτυχιακές σπουδές), η απόκτηση εργασιακής εμπειρίας, οι καλύτερες προοπτικές καριέρας, οι υψηλότερες αποδοχές (δηλώνονται υπόρρητα, π.χ. «βρήκε καλή δουλειά»), η δυνατότητα εργασίας στο γνωστικό τους αντικείμενο και η εξειδίκευση σε αντικείμενο που δεν προσφέρεται στην Ελλάδα. Επίσης, άλλα κίνητρα αποτελούν το προηγούμενο μεταναστευτικό υπόβαθρο της οικογένειας, οι ρίζες της οικογένειας στο εξωτερικό, η ευθύνη των γονιών να εξασφαλίσουν ένα καλύτερο μέλλον στα παιδιά τους και η επιθυμία να ακολουθήσουν τον σύντροφό τους. Έτσι, από τη μία, καταδεικνύεται ότι οι νεαροί μετανάστες του brain drain δεν αποτελούν μια ομοιογενή και στατική κατηγορία, με ίδιες ανάγκες και κίνητρα μετανάστευσης. Από την άλλη, διαφαίνεται ότι, μιλώντας για την απόφασή τους να μεταναστεύσουν, οι συμμετέχοντες αντλούν τόσο από τον Λόγο της οικονομικής μετανάστευσης όσο και από τον Λόγο της μετανάστευσης για καλύτερη ποιότητα ζωής (lifestyle migration: Benson 2011), απηχώντας κυρίαρχες αντιλήψεις που βλέπουμε και στα ψυχαγωγικά sites, προβάλλοντας, κατά συνέπεια, μια υβριδική ταυτότητα οικονομικού-lifestyle μετανάστη.

Διαπιστώνονται, επίσης, συσχετισμοί ανάμεσα στους ποικίλους τρόπους με τους οποίους οι συμμετέχοντες χρησιμοποιούν τα social media στη μεταναστευτική τους πραγματικότητα και στις ταυτότητές τους. Ειδικότερα, μέσα από τις ψηφιακές πρακτικές τους αναδύονται οι εξής ταυτότητες: ο οργανωτικός μετανάστης· ο προετοιμασμένος μετανάστης· ο αγχωμένος μετανάστης· ο μετανάστης που βιώνει μοναξιά· ο αλληλέγγυος μετανάστης· ο μετανάστης-γονιός· οπροσκολλημένος με τη χώρα προέλευσης μετανάστης, που κρατά επαφή με την Ελλάδα (με οικογένεια και φίλους αλλά και με τις εξελίξεις στη χώρα)· ο μετανάστης που συμπάσχει και προσφέρει στις κρίσιμες στιγμές της Ελλάδας· ο

ενσωματωμένος στη χώρα υποδοχής μετανάστης, που υιοθετεί έθιμα και συνήθειες· ο μετανάστης blogger που καταγράφει σκέψεις, συναισθήματα και εμπειρίες.

Στο μακρο-επίπεδο, τα κείμενα των ΜΜΕ που εξετάσαμεπαρουσιάζουν τη μετανάστευση κυρίως ως ζοφερή για την Ελλάδα την τρέχουσα περίοδο, αλλά και ως ενδεχομένως ωφέλιμη στο μέλλον, σε περίπτωση επιστροφής των μεταναστών στην Ελλάδα, λόγω της τεχνογνωσίας που θα έχουν αποκτήσει κατά τη μαθητεία τους στο εξωτερικό (π.χ. «σύμφωνα με ειδικούς οι νέες ικανότητές και νοοτροπίες που υιοθετούν οι μετανάστες μπορούν να γίνουν οι παράγοντες της αλλαγής που χρειάζεται η Ελλάδα»). Παράλληλα, η γενικότερη κατάσταση αναπαρίσταται ως δυσοίωνη για την Ελλάδα, ενώ επιχειρείται να αποδοθούν ευθύνες στους κατά την άποψη των συντακτών και μεταναστών αρμόδιους. Έτσι, επιχειρείται εν μέρει μέσα από τις αναπαραστάσεις αυτές να δημιουργηθεί στο αναγνωστικό κοινό των συγκεκριμένων sites ανησυχία για την υπάρχουσα κοινωνικοοικονομική κατάσταση που εξανάγκασε τους νέους επιστήμονες να πάρουν τη δύσκολη απόφαση να μεταναστεύσουν για επαγγελματικούς και οικονομικούς λόγους στο εξωτερικό. Έμμεσος, όμως, στόχος των συγκεκριμένων sites είναι η επίρριψη ευθυνών στους πολιτικούς, οι οποίοι υπονοούνται ως υπαίτιοι για την κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει η χώρα. Άλλωστε, μπορεί η απρόσωπη έννοια της «Ελλάδας» να παρουσιάζεται ως ο δράστης-υπεύθυνος που ανάγκασε τους νέους να μεταναστεύσουν, αλλά και ως η πηγή όλων των δυσλειτουργιών του συστήματος, στην ουσία, όμως, τα κείμενα αυτά έχουν ως απώτερο στόχο να υπογραμμίσουν την ανάγκη κοινωνικοπολιτικής ανασυγκρότησης με στόχο την ανασύνταξη της ελληνικής οικονομίας.

Συνεπώς, οι Λόγοι «της Ελλάδας ως οικονομικά κατεστραμμένης χώρας», «ως χώρας χωρίς επαγγελματικές προοπτικές», «ως χώρας της διαφθοράς», αλλά και «ως πεδίου αναξιοκρατίας», που απορρέει από το υφέρπον στερεότυπο των παραπάνω κειμένων ότι η «Ελλάδα τρώει τα παιδιά της» (και γι’ αυτό αναγκάζονται να μεταναστεύσουν), συντελούν στην ενίσχυση του ιδεολογικού στόχου των κειμένων, που είναι να κατασκευάσουν την οικονομική κρίση ως απόρροια των γενικότερων οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών δυσλειτουργιών που χαρακτηρίζουν το ελληνικό σύστημα τις τελευταίες δεκαετίες. Επίσης, η αναπαράσταση της «Ελλάδας ως ιδανικής χώρας για σύνταξη ή διακοπές», σε συνδυασμό με τους παραπάνω Λόγους, δικαιολογεί την απόφαση των επιστημόνων για μετανάστευση, ενώ έμμεσα καλεί και τους υπόλοιπους να σκεφτούν για τη δική τους ‘σωτηρία’ τη φυγή στο εξωτερικό ως μια καλή λύση. Άλλωστε, γι’ αυτό, συμπεριλαμβάνονται στο κείμενο του DOC TV και συμβουλές για επίδοξους μετανάστες («οδηγίες προς ναυτιλλομένους»). Έτσι, λοιπόν, η αναπαράσταση της επιστημονικής μετανάστευσης μπορεί να λειτουργήσει ιδεολογικά ως ένα κάλεσμα στο κοινωνικό σύνολο για αλλαγή νοοτροπίας, εγκατάλειψη των πολιτικών συνθηκών και συμπεριφορών που έφεραν τη χώρα στην παρούσα κατάσταση, αλλά και για λήψη των αναγκαίων μέτρων που θα οδηγήσουν στην οικονομική, πολιτική και κοινωνική ανάκαμψη της Ελλάδας, μιας και τα άρθρα αυτά παρήχθησαν από το 2015 και μετά, όταν πια η κρίση είχε εδραιωθεί στη χώρα μας καιη φυγή πολλών νέων στο εξωτερικό είχε κορυφωθεί. Ενδεχομένως, όμως, οι αναπαραστάσεις αυτές είναι πολύ πιθανό να λειτουργήσουν και ως μια προτροπή προς τους νέους ανθρώπους να μεταναστεύσουν, ώστε να μη «χαραμιστούν» σε αυτήν την «ήδη κατεστραμμένη» χώρα.

Επομένως, με βάση τους τρόπους εκφοράς και κατασκευής της διαρροής επιστημονικού δυναμικού σε μικρο- (επιστημονικές μεταναστευτικές ταυτότητες στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης) και μακρο-επίπεδο (Λόγοι της επιστημονικής μετανάστευσης στα ενημερωτικο-ψυχαγωγικά ΜΜΕ), τους οποίους μελετήσαμε, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι τα δύο επίπεδα δεν έχουν ευθύγραμμη σχέση μεταξύ τους, αλλά διαπλέκονται. Τέλος, με βάση την ανάλυσή μας, συμπεραίνουμε ότι το φαινόμενο της επιστημονικής μετανάστευσης των νέων ως μια μορφή νεομετανάστευσης, συνδυάζει στοιχεία για την κατασκευή της τόσο από την οικονομική μετανάστευση όσο και από τη μετανάστευση για καλύτερη

ποιότητα ζωής (lifestyle migration). Μέσα από αυτό το πρίσμα, η ανάλυση ανέδειξε κάποιες από τις ευρύτερες κοινωνικές, πολιτισμικές και ψυχολογικές προεκτάσεις που έχει το φαινόμενο της διαρροής του επιστημονικού δυναμικού στα ίδια τα άτομα αλλά και στην ελληνική κοινωνία.

Ευχαριστίες

Το παρόν άρθρο αποτελεί παραδοτέο του ερευνητικού έργου «Νέοι/ες 'σε κρίση'/ στην κρίση: Κατασκευές της επιστημονικής μετανάστευσης στον λόγο Ελλήνων/ίδων του εξωτερικού και των ΜΜΕ» (https://youth-in-crisis.weebly.com)και συγχρηματοδοτείται από την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση», «Υποστήριξη ερευνητών με έμφαση στους νέους ερευνητές», ΕΔΒΜ 34, ΕΣΠΑ 2014-2020.

Συμβάσεις μεταγραφής συνεντεύξεων

(.) μικρή παύση (λιγότερο από 1 δευτερόλεπτο)
(0.1) παύση μεγαλύτερη του 1 δευτερολέπτου (σημειώνεται ο ακριβής χρόνος)
κείμενο: εκφορά φωνήεντος ως μακρού
<u>κείμενο</u> έμφαση
κείμεν- κείμενο αυτοδιόρθωση

Βιβλιογραφικές αναφορές

Androutsopoulos, J. (2008). Potentials and Limitations of Discourse-centred Online Ethnography. *Language@Internet*, 5.

Barker, C., & Galasinski, D. (2001). *Cultural studies and discourse analysis: A dialogue on language and identity*. London: Sage.

Barton, D., & Lee, C. (2013). *Language online: Investigating digital texts and practices*. London: Routledge.

Benson, M. (2011). *The British in rural France: Lifestyle migration and the ongoing quest for a better way of life*. Manchester: Manchester University Press.

Benwell, B., & Stokoe, E. (2006). *Discourse and identity*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Blommaert, J. (2005). *Discourse: A critical introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.

Γκανάς, Ν. (2014). *Το φαινόμενο της διαρροής επιστημονικού δυναμικού στο εξωτερικό (braindrain) και οι επιπτώσεις στην ελληνική οικονομία*. Διπλωματική Εργασία, Τμήμα Διοίκησης και Οικονομικής Διαχείρισης, Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης, Αθήνα. Ανακτήθηκε από

http://www.ekdd.gr/ekdda/files/ergasies_esdd/22/034/1713.pdf (τελευταία πρόσβαση 30 Μαρτίου 2019).

Fairclough, N. (1992). *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.

Foucault, M. (2008). *The archaeology of knowledge*. London: Routledge.

Gee, J. P. (2012). *Social linguistics and literacies* (4th edition). Abingdon: Routledge.

Georgalou, M. (2017). *Discourse and identity on Facebook*. London: Bloomsbury.

Halliday, M. (1994). *An introduction to functional grammar* (2nd edition). London: EdwardArnold.

Λαζαρέτου, Σ. (2016). Φυγή Ανθρώπινου Κεφαλαίου: Η Σύγχρονη Τάση Μετανάστευσης των Ελλήνων στα Χρόνια της Κρίσης. *Οικονομικό Δελτίο*, 43, 33-57. Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος.

Λαμπριανίδης, Λ. (2011). *Επενδύοντας στη φυγή: Η διαρροή επιστημόνων από την Ελλάδα την εποχή της παγκοσμιοποίησης*. Αθήνα: Κριτική.

Leppänen, S., Westinen, E.,& Kytölä, S. (eds.) (2017). *Social media discourse, (dis)Identifications and diversities*. London: Routledge.

Madianou, M. & Miller, D. (2012). *Migration and new media: Transnational families and polymedia*. London: Routledge.

Seargeant, P. & Tagg, C. (eds.) (2014). *The language of social media: Identity and community on the internet*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Stamou, A.G. (2013). Adopting a Critical Discourse Analytical Approach to the Mediation of Sociolinguistic Reality in Mass Culture: The Case of Youth Language in Advertising. *CriticalStudiesinMediaCommunication*, 30(4), 327–346.

Στάμου, Α.Γ. (2014). Η κριτική ανάλυση λόγου: Μελετώντας τον ιδεολογικό ρόλο της γλώσσας. Στο Μ. Γεωργαλίδου, Μ. Σηφιανού & Β. Τσάκωνα (επιμ.), *Ανάλυση Λόγου: Θεωρία και Εφαρμογές* (σσ. 149–187. Αθήνα: Νήσος.

Πίνακας 1. Οι συμμετέχοντες/ουσες στην έρευνα

Συμμετέχοντες/ Συμμετέχουσες	Έτος γέννησης	Καταγωγή	Εγκατάσταση	Σπουδές	Απασχόληση (2019)	Social media
Δημήτρης	1980	Θεσσαλονίκη	Surrey (Σεπτέμβριος 2011)	▪ Πτυχίο Φυσικής (ελληνικό πανεπιστήμιο) ▪ Μεταπτυχιακό στις Επιχειρήσεις και την Τεχνολογία Πληροφοριών (Γλασκόβη)	CRM Business Analyst (Surrey)	blog: http://fromgr2uk.com/ Facebook Twitter Instagram
Αντωνία	1990	Τρίκαλα	Λονδίνο (Νοέμβριος 2012) , Οξφόρδη (Οκτώβριος 2014)	▪ Πτυχίο Μοριακής Βιολογίας (ελληνικό πανεπιστήμιο) ▪ Μεταπτυχιακό στην Κλινική Έρευνα (Λονδίνο) ▪ Διδακτορικό στην Ογκολογία (Οξφόρδη)	Ερευνήτρια σε ινστιτούτο (Οξφόρδη)	Facebook Instagram
Θάλεια	1987	Θεσσαλονίκη	Λονδίνο (Ιανουάριος 2016)	Προπτυχιακό, μεταπτυχιακό και διδακτορικό στα παιδαγωγικά (ελληνικό πανεπιστήμιο)	Deputy manager σε παιδικό σταθμό (Λονδίνο)	Facebook Instagram
Μιχάλης	1991	Χανιά	Λονδίνο (Σεπτέμβριος 2017)	▪ Πτυχίο Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών (ελληνικό πανεπιστήμιο) ▪ Μεταπτυχιακό στη Διοίκηση (ελληνικό πανεπιστήμιο) ▪ Μεταπτυχιακό Χρηματοοικονομικής (Λονδίνο)	σε αναζήτηση εργασίας στον κλάδο του risk management (Λονδίνο)	Facebook Instagram
Στέλλα	1986	Θεσσαλονίκη	Βερολίνο (από το 2010)	▪ Πτυχίο Γερμανικής Φιλολογίας (ελληνικό πανεπιστήμιο) ▪ Μεταπτυχιακό στη Διαχείριση Πολιτισμού και Επικοινωνίας (Βερολίνο)	Digital content manager σε website (Βερολίνο)	Facebook
Ρήγας	1985	Φίλιπποι Καβάλας	Μόναχο (από το 2012)	Πτυχίο και μεταπτυχιακό (Σχολή Ηλεκτρολόγων Μηχανικών και Μηχανικών Υπολογιστών, ελληνικά πανεπιστήμια)	Control systems and model based design σε αυτοκινητοβιομηχανία (Μόναχο)	blog: http://imerologio-ksenitemenou.blogspot.com/
Χρυσούλα	1980	Αθήνα	Μόναχο (από Απρίλιο 2013)	Πτυχίο Μάρκετινγκ και MBA (ελληνικό πανεπιστήμιο)	Customer marketing manager σε πολυεθνική εταιρεία (Μόναχο)	blog: apomamasemama.com (σελίδα blog σε Facebook και Instagram)

* Με εξαίρεση τους δημόσιους bloggers Δημήτρη, Χρυσούλα και Ρήγα που διατηρήθηκαν τα αληθινά τους ονόματα, ύστερα από δική τους συγκατάθεση, τα υπόλοιπα ονόματα είναι ψευδώνυμα.